

**ТЕТРАЛОГІЯ АНАТОЛЯ ФРАНСА ПРО П'ЄРА НОЗЬЄРА
У ПЕРЕКЛАДІ ГРИГОРІЯ КОЧУРА:
ПОГЛЯД РЕДАКТОРА**

У статті розглядаються найважливіші моменти підготовки до друку та редакторської роботи над циклом автобіографічних романів Анатоль Франса в перекладі Григорія Кочура.

Ключові слова: художній переклад з французької мови на українську, Анатоль Франс, Григорій Кочур, Іван Рябчій.

Чотирикнижжя Анатоль Франса про П'єра Нозьєра – фактично, белетризована автобіографія славетного французького прозаїка, написана від прибраного імени та, за свідченням автора, лише з кількома вигаданими епізодами. Назви її частин, що з'явилися друком у різний час, від 1885 до 1922 року, – «Книга мого приятеля» (яка складається з «П'єрової книги» та «Книги Сюзанни», де йдеться про дитинство дочки головного героя), «П'єр Нозьєр», «Малий П'єр» і «Життя в цвіту» (про П'єрові підліткові роки – аж до його виходу в світ). Переклад цього Франсового твору пера Григорія Кочура, поки не опублікований, мав драматичну історію. За свідченням Андрія і Марії Кочурів, Григорій Порфірович «починав цей переклад у таборі в Інті – без словників, без нормальних умов для праці. Завершував переклад уже живучи в Ірпені. Кілька разів носив до видавництва – і «Радянський письменник» навіть брався друкувати; але через політичні репресії та підозріле ставлення радянських «органів» до Кочура його Франс так і не вийшов, ані 1959 р., ані в українському 6-томнику А. Франса 1966 р., ані у видавництві «Дніпро» в 1991 р. (цього разу через брак коштів)» [1]. Лише сьогодні цей масштабний Кочурів перекладацький проект нарешті впритул наблизився до своєї реалізації – вже завершено його впорядкування і комп'ютерний набір (зусиллями подружжя Кочурів), і складання приміток (з цим завданням добре впорався молодий перекладач Іван Рябчій), і редагування (ця прецікава робота припала мені), й зараз текст чекає на державне фінансування за програмою «Українська книга» у видавництві «Ярославів Вал». Тож можна сподіватися, що невдовзі понад півстолітня видавнича одіссея «П'єра Нозьєра» таки скінчиться і український читач відкриє для себе цей невідомий переклад Кочура й оцінить його як блискучого перекладача інтелектуально-іронічної Франсової прози.

Слід зазначити, що при підготовці книги до друку потрібно було вирішити серйозну проблему – в рукописі були відсутні кількадесят сторінок третьої книги, «Маленький П'єр» (Андрій і Марія Кочури припускають, що вони могли загубитись під час переїзду Кочура із заслання до Києва). Ці сторінки взявся був перекласти Анатоль Перепада (як і у випадку з Лукашевим «Дон Кіхотом»), але його трагічна загибель перекреслила ці плани. І ось тепер син і невістка Григорія Порфировича запропонували заповнити цю чималу лакуну Іванові Рябчю, який виконав цю роботу ретельно й творчо, намагаючись не лише адекватно відтворити складну канву Франсової оповіді, а й потрапити, так би мовити, «в тон» перекладу свого видатного попередника, наслідувати його стилістику, особливості його перекладацької манери. Моїм же завданням як редактора було допомогти максимальному згладжуванню «швів» між двома авторськими частинами перекладу, аби фрагмент, перекладений Рябчієм, якомога органічніше вписався в текстовий масив перекладу Кочура. І ми з молодим Кочуровим співавтором майже в усьому дійшли згоди – спірним лишилось хіба що питання перекладу назви паризького ресторану «*Gourmand*», що в Рябчєвому перекладі звучить як «Смакоша» (хоча, здавалося б, що може бути простіше, ніж лишити галліцизм «Гурман»!). Я запропонувала це останнє вирішення, як більш відповідне духові Парижа середини XIX століття, але Рябчій таки наполіг на своєму варіанті, посилаючись на те, що в Кочура «теж можна відшукати купу відхилень від теперішніх правописних і словникових норм і приписів» (з листовної відповіді перекладача на редакторські зауваги).

Згадаю ще одну лексичну проблему, яка виникла при редагуванні. Один з епізодичних персонажів тетралогії (П'єрова сусідка) фігурував у перекладах книг третьої і четвертої під двома різними прізвищами: матінка Ринде (у Рябчія) і матінка Кошле (у Кочура). В оригіналі – *la mère Cochelet*. Річ у тім, що Рябчій вивів *Cochelet* від застарілого слова *coche* – «свиня» (яке в загальному вжитку має ще й значення «ридван, багатомісний екіпаж; зарубка, борозенка» [2]) і вирішив «опрозорити» цю гіпотетичну етимологію в перекладі, утворивши промовисте прізвище Ринде від діалектного «ринда» – «свиня», а в переносному значенні – «незугарна, недоладна людина», як-от у приказці із зібрання Номиса: «Іди, ринде, деінде: там тебе не знатимуть і риндою не зватимуть». Хоча вийшло все ж не надто прозоро, бо в цього слова є ще й інші значення, які зі свиньми не мають нічого спільного, – «корабельний дзвін; зброєносець та охоронець московських князів і царів XIV–XVII ст.». Але звідки в Рябчія виникли «свинячі» асоціації? Річ у тім, що вже при найпершій своїй появі у творі цей персонаж справляє відразливе враження:

Виходячи з кімнати Меланії [П'єрової няні. – О.Б.], я почув стукіт милиць і кроки, що віддавались луною у довжелезному похмурому коридорі і наближались до мене. Я зупинився і з жахом побачив, як із тіні виходить моторошна баба, мовби вдвічі складена, зі спиною замість голови, страховидною мармизою замість грудей та величезною лупою в правому оці. Я злякано смикнув Меланію за запаску. Коли примара пройшла повз нас, няня сказала, що то матінка Риндє.

(Кн. 3, «Малий П'єр», пер. І. Рябчія, до редактури [3])

І в одному з епізодів четвертої книги, «Життя в цвіту», П'єр, не змігши приховати огиду, пробігає повз свою стару сусідку, навіть не привітавшись. А трохи згодом описано його захоплення вродою відомої натурниці доби Імперії на ім'я Селіна, яка півстоліття тому позувала для Давіда, Жерара, Герена, Жіроде, Реньйо, Ерсана. Образ нереально прекрасної Селіни цілковито опанував юного П'єра: «Довго-довго вона застеляла мені світ, я всюди бачив тільки її. Я закохався, як божевільний, ба більше – я був занадто дурний» (пер. Г. Кочура). Він приходить до Лувру, щоб побачити її портрет пензля Жерара, а зустрівши там свого сусіда й приятеля пана Менажа, художника-аматора, заводить мову про красуню Селіну і схвильовано запитує:

– Чи вона ще жива?

– Та ти ж її знаєш! Вона живе у твоєму будинку, в глибині коридору, біля моєї майстерні.

– Селіна?..

– Ну так, Селіна, Селіна Кошле.

– Що ви кажете?.. Вона така гарна... золотокоса, з очима як фіалки!..

– Що поробиш!.. Троянди в'януть...

(Кн. 4, «Життя в цвіту», пер. Г. Кочура [4])

Це один з найяскравіших епізодів Франсової тетралогії, який змушує замислитись над тим, яка тонка межа відділяє земну красу від потворности...

Але насправді прізвище *Cochelet* – ніяке не промовисте: це слово перекладається як «півник» (зменшувальне від *coq* – «півень») [5]. Тож мав рацію не Рябчій, а таки Кочур, який зберіг його автентичне звучання (що й було враховано під час редактури). А водночас не можна не помітити, що «Кошле» звучить по-українському наближено до прикметника «кошлатий», тож хоч-не-хоч набуває промовистих конотацій, що нав'язують до неохайности, властивої носійці цього прізвища.

У передмові до перекладу тетралогії про П'єра Нозьєра Андрій і Марія Кочури пишуть про місце Франса в колі улюблених Кочурових авторів і на-

віть виокремлюють певні спільні риси цих двох яскравих творчих індивідуальностей: «Вони були дуже схожі у своїх уподобаннях – Анатоль Франс і Григорій Кочур. Недарма Франс був одним із найулюбленіших письменників Кочура. В його знаменитій ірпінській бібліотеці можна знайти майже всі твори А. Франса і в оригіналі, і в перекладах різних авторів. Навіть стилістично своїм письмом, чи то переклад, чи то проза, вони нагадують один одного – схильність до легкої іронії, прозора та витончена лірика, прихильність до філософії та безмежна жага пізнання» [1].

І Кочур з великим смаком і майстерністю відтворював блискітки тонкої й мудрої Франсової іронії, а іронія ця, власне, зав'язана на тому, що про свої дитячі враження розповідає доросла людина, тож вони ніби пересіяні кризь подвійне сито: безпосередніх реакцій дитини (від імени якої й ведеться розповідь) та збагачених життєвим досвідом рефлексій дорослого, який, мов Данте, спинився, «здолавши півпуті життя земного» (пер. М. Стріхи). У передмові до останньої книги тетралогії, «Життя в цвіту», Франс писав щодо цього: «Я з великим задоволенням переносив на папір спомини дитини, якою був я сам і яка раптом стала для мене сторонньою, бо її товариство давало мені змогу розв'язатись і забутись». Наведімо як приклад такого інтелектуально-іронічного викладу фрагмент, де Франс-Нозьєр згадує про своє дитяче знайомство зі священною історією:

Перше уявлення про весь світ мені дала моя стара Біблія з естампами. Це була серія образків XVII століття, в яких земний рай відзначався рясною свіжістю голландського пейзажу. Там можна було побачити брабансонських коней¹, кролів, поросят, курей, товстохвостих баранів. Сва проносила пишно серед звірів перших днів творіння свою фламандську вроду. Але то все був марний скарб. Мені більше подобалися коні.

На сьомій сторінці (вона й досі ввижається мені) був показаний Ноїв ковчег у ту мить, коли його навантажували парами тварин. У моїй Біблії Ноїв ковчег являв собою довгу каравелу з дерев'яною баштою зверху, з двосхилою покрівлею. Він точнісінько скидався на подарований мені під Новий рік ковчег, що так приємно пах смолою. І це для мене був поважний доказ правдивості Святого Письма. Мені не набридав ні рай, ні потоп. Із задоволенням дивився я також на Самсона², що піднімає браму міста Гази. Ця Газа зі своїми вежами, дзвіницями, річкою, гронами лісів навкруг була чудова. Самсон

¹ *Брабансонський кінь* – бельгійський робочий кінь, порода великих ваговозів, виведених шляхом гібридизації на основі фламандської і арденської порід. Брабант – історична область на південному сході Бельгії. – *Тут і далі прим. І. Рябчія.*

² *Самсон* – давньоєврейський силач, що врятувався з полону філістимлян, винісши на плечах браму палестинського міста Газа.

ішов звідти, несучи по ворітниці під кожною пахвою. Я дуже ним цікавився. Це був мій друг. У цьому відношенні, як і в багатьох інших, я не змінився. Він мені подобається й досі. Він був надзвичайно дужий, надзвичайно простий, він не мав і тіні злоби, він – перший із романтиків і, напевно, не з найменш щирих. Мушу зауважити, що я зле розбирався в низці тих подій, які відображала моя стара Біблія, я безпорадно блукав між війнами філістимлян і амалекитян³. Що мене найбільше захоплювало в цих народів, так це їх головні вбрання, різноманітність яких мене й досі дивує. Там можна було побачити каски, корони, шапки, ковпаки, дивовижні тюрбани. Зроду не забуду того, що прикрашало голову Йосифа⁴ в Єгипті. Якщо хочете, це був тюрбан, і навіть широкий тюрбан, але на ньому височів гостроверхий ковпак, з якого вихоплювався ще султан – двоє струсевих пер. Усе це становило дуже по-важне головне вбрання.

(Кн. 2, «П'єр Нозьєр», пер. Г. Кочура [6])

Ось у такому дусі Григорій Кочур і передає примхливу Франсову оповідь, рясно пересипану історичними, літературними, культурно-мистецькими й теологічними деталями, що переломлюються через сприйняття юного парижанина середини позаминулого століття, наділеного допитливим розумом і жвавою уявою. Майбутнього лавреата Нобелівської премії з літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кочур А., Кочур М.* Від упорядників / Андрій Кочур, Марія Кочур // Франс А. Книга мого приятеля. П'єр Нозьєр. Малий П'єр. Життя в цвіту / Пер. з франц. Г. Кочура та І. Рябчія: Машинопис; 2. *Coche* // Мультитран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.multitran.ru/c/m.exe?l1=4&l2=2&s=coche+>; 3. *Франс А.* Малий П'єр / Анатоль Франс / Пер. з франц. І. Рябчія: Машинопис; 4. *Франс А.* Життя в цвіту / Анатоль Франс / Пер. з франц. Г. Кочура: Машинопис; 5. *Cochelet definition, cochelet meaning* // French definition dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reverso.net/french-definition/cochelet>; 6. *Франс А.* П'єр Нозьєр / Анатоль Франс / Пер. з франц. Г. Кочура: Машинопис.

Стаття надійшла до редакції 5.02.14.

³ *Філістимляни* – стародавній народ, ім'ям якого названо Палестину. Один із єврейських субетносів. Амалекитяни – кочовий народ на півдні Ханаану, нащадки онука Ісаї, Амалека. Вважаються втіленням усіх ворогів єврейства.

⁴ *Йосиф* – біблійний персонаж, один з дванадцяти синів Якова, проданий братами в рабство та відвезений до Єгипту, де став першим намісником фараона.

Бросалина О.Г.,
канд. филол. наук, научный сотрудник
Национальной академии искусств Украины

**Тетралогия Анатоля Франса про Пьера Нозьера
в переводе Григория Кочура: взгляд редактора**

В статье рассматриваются важнейшие моменты подготовки к печати и редакторской работы над циклом автобиографических романов Анатоля Франса в переводе Григория Кочура.

Ключевые слова: художественный перевод с французского языка на украинский, Анатоль Франс, Григорий Кочур, Иван Рябчий.

Brosalina O.H.,
candidate of Philological Sciences, researcher,
National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv

**Tetralogy of Pierre Nozière by Anatole France
in Hryhorii Kochur's translation: view of an editor**

The article deals with the major moments of preparation to print and editorial prosecution of the cycle of autobiographic novels by Anatole France in Hryhorii Kochur's translation.

Keywords: artistic translation from French into Ukrainian, Anatol France, Hryhorii Kochur, Ivan Ryabchii.

УДК 821.11(73)

Бумбур Ю.М., к.філол.н., доц.,
Маріупольський державний університет

ОПОЗИЦИЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У РОМАНАХ Ч. ДІККЕНСА

Статтю присвячено аналізу деяких аспектів національної картини світу англійського письменника Чарльза Діккенса. Розглядається поняття «англійськість» як характеристика національного менталітету Англії та англійців. На матеріалі романів письменника, які відносяться до різних етапів його творчості, аналізуються засоби вираження опозиції «Свій – Чужий».

Ключові слова: Свій, Чужий, англійськість, національна картина світу, образ іноземця, стереотип.

Образи Свого та Чужого є найдавнішими, архетипними, а їх опозиція – одна із засадничих у структурі людської свідомості. У сучасному постструктуралістському світі це дуже важливо, тому що світ наявний у людині